

Jurij Fikfak

Kdo je moj bližnji ali pogled v lastno tujost? Pregled potopisja na Slovenskem med 1840 in 1890.¹

V zgodovini raziskovanja ljudske kulture 19. stoletja so potopisi zelo pomemben vir o recepciji in razumevanju »Drugega«. Avtor obravnava nekatera vprašanja različnih potopisnih žanrov.

In the history of research of folk culture in the 19th century travel reports are a very important source about how the "Other" was perceived and understood. The author discusses some issues about literature genres in travel reports.

Za potopisje je pretežno značilen pogled v daljo, v neznano tujost. Pesnik Friedrich Hölderlin v času prve polovice 19. stoletja pravi: »Aber das Eigene muß so gut gelernt sein wie das Fremde.« (Lastno mora biti prav tako dobro spoznano kot tuje.) (Kristeva 1990, 9). In ta obrat k sebi, k spoznavanju svojega okolja (prim. Stagl 1980, 374) in tujcev v nas (Kristeva 1990, 208–10) se je sredi 19. stoletja na Slovenskem zgodil na različne načine.

Kdo je bil takrat tujec, kaj je bilo sprejeto kot tuje in kaj je bilo domače? Problematizacija pogleda potujočega raziskovalca ali zbiralca pomeni razmislek o poziciji tega raziskovalca: ali je nek izobraženec (npr. Vraz, Majar, Verne, Erjavec, Navratil, Trdina) doživljal sebe kot del opisovane kulture ali kot tujec v njej in ali ga je »podeželski« človek sprejemal kot tujca ali kot svojega? Glede na velike težave v sporazumevanju med neizobraženim prebivalstvom na podeželju in izobraženci, med kmetom in gosposko (prim. Šubic 1859, 50) lahko sodimo, da je bilo razmerje med obema plastema pravzaprav v veliki meri razmerje med tujci. Tako se lahko vprašamo: ali niso potopisci videli lastnega kot tuje? Ali ni bil pogled v bližnje in znano v resnici pogled v daljnje in neznano? Odgovorov in rešitev je skoraj toliko kot avtorjev. V vsakem primeru lahko odkrijemo določene vzorce (-strickmuster-, prim. Stagl 1983, 15) oblikovalskih načel.

¹ Prispevek je bil prebran na srečanju *Blick in die Ferne, Blick aus der Ferne. Reiseberichte aus und über Ostmitteleuropa als volkskundliche Quelle* ki ga je organizirala Fachkommission Volkskunde im Johann-Gottfried-Herder-Forschungsrat e. V., v Herderjevem inštitutu v Marburgu 15.-16. julija 1994. Tu je objavljen v deloma spremenjeni obliki.

Ali je bil potopisec znanstvenik?

V slovenski etnologiji je bilo že nekaj analiz, predstavitev in objav potopisov (npr. Baš 1982, Šmitek 1988 idr.). Značilnost teh besedil je, da gre pri Angelosu Bašu pretežno za besedila, ki so jih o Slovencih napisali tuji avtorji, pri Zmagu Šmitku pa za besedila, ki so jih o tujih ljudstvih napisali Slovenci (pri čemer se omejuje na neevropska ljudstva). Za določitev rabe terminologije in pojasnitev terminoloških zagat je poveden Šmitkov pregled rabe pojma potopis. Potopis v 19. stoletju pomeni hibridno literarno zvrst (prim. definicijo Laha: 1984, 163), saj so uredniki stalno imeli težave z uvrščanjem potopisnih člankov. Zgovorna so kazala časnikov in rubrike, v katere so uvrščeni potopisi, npr. Podučni del (Slovenski glasnik, dalje SG), Podučni in znanstveni spisi (Kres), Poto-, narodo- in krajepisni sestavki (Kres), Zabavni del – V nevezani besedi (SG). S potopisi, z njihovo literarno vrednostjo ali z njihovo kulturnozgodovinsko povednostjo pa so imeli težave tudi raziskovalci literarnih ved in etnologije.

Angelosa Baša pregled potopisja o Slovenskem (Baš 1982) zajema publikacije od fevdalnega časa, od zapisov Santonina, kanclerja oglejskega patriarha, ki je potoval po slovenskem ozemlju v 15. stoletju, do obdobja pred marčno revolucijo 1848, do zapisov Stanka Vraza, najpomembnejšega raziskovalca slovenske ljudske pesmi in ljudskega izročila v prvi polovici 19. stoletja.

Baš se bolj ali manj ukvarja s tujim pogledom na Slovence, na slovensko ljudsko kulturo (večina spisa je posvečena Santoninovemu potopisu s konca 15. stoletja) in nakazuje okvire in domet teh poročil: »Potopisci /.../ so bili na ravni etnoloških prizadevanj, kakršna so štela pri nas kot pravilo do konca 19. stoletja, kajti dotlej se je etnološko gradivo skoraj izključno samo objavljalo, ne pa tudi razlagalo.« (1982, 105) To izjavo² lahko vzamemo kot primerno izhodišče za vprašanje o tem, koliko je znotraj potopisa kot literarnega žanra možna sistematična objava in razlaga etnološkega – folklornega gradiva. Deloma nam to dilemo razumevanja potopisov predstavi Utz Jeggle, ki pravi, da so v moderni etnologiji, ki vidi svoj začetek v razsvetljski kameralni znanosti, drugi empirični vir (te začetne dobe) potopisi, ki ne opazujejo samo dejanskega, temveč se na osnovi njihovega nedoločnega značaja osredotočajo na posebno, ki se razlikuje od normalnega in znanega. Pogled potopisca ni bil nikdar znanstveno legitimiran, pogled skozi dejstva pa je bil od družbenih znanosti nagrajen z monopolnimi pravicami (Jeggle 1991, 56).

Kolikor ni v naravi potopisnega žanra samega vcepljena določena ambivalentnost, ki onemogoča odgovore znotraj neke znanstvene sistematike; za večravninskost, ki onemogoča »znanstvenost« potopisa samega. Vsekakor je v teh potopisih jasno razviden horizont in globina potopiščevega zanimanja za tujo kulturo, njegovi koncepti zbiranja – izbiranja gradiva in njegova mentaliteta. Zdi se, da je potopis očitno na robu, na meji različnih žanrov (znanstvenega, literarnega idr.), brez znanstvene legitimacije, z navadno malo literarnimi ambicijami. Ali ga prav ta marginalnost dela še bolj zanimivega, saj morebiti odpira vprašanja, ki jih znotraj uveljavljenih diskurzov ni moč zajeti.

Tako kot za različne oblike vprašalnic je Stagl tudi za potopise dokazal, da so bili oblikovani znotraj določene, zelo dolge tradicije pisanja potopisov in dnevniških zapisov, znotraj določene retorike (prim. Stagl 1980; 1983).

Slovenska potopisna poročila med 1840 in 1890 so tipološko zelo bogata, obstajajo zelo različne možnosti realizacije potopisa. Skupne so jim naslednje značilnosti: pretežno

² Odgovor na vprašanje, kdaj je začetek etnologije, je odvisen od aktualnega samorazumevanja stroke. Iskanje korenin pomeni namreč tudi iskanje potrditve današnje usmeritve (prim. Hartmann 1988, 10).

so izšla v periodiki, mnoga od njih so v pisemski obliki (o možnih razlogih, npr. zanesljivosti, zaupljivosti in zasebnosti, gl. Myl'nikov 1980, 158) in dolga so od 3 do 60 strani.

O funkcijah potopisa je pisal Zakrajšek, ko je razmišljal o možnih spremembah v Slovenskem glasniku: »Jako bi čitatelja zanimali lepi potopisi sosedu podučevajoči in ne oni bi rekel suhi zemljevidi, namesti s pičicami z besedo narisani. Lepi potopisi bistrijo in mikajo še več ko drugi spisi naravnost podučevajočega zapopadka, in to zato, ker se čitateljev duh večkrat oddahne in s pisateljevim premika in giblje od kraja do kraja, od predmeta do predmeta. Potopis je torej lep, ko prevdarja, razjasnuje in posebnosti v prikaznih razgrinja, in s pomočjo znanosti razsvetluje. Dozdaj je bila žalibog taka, da smo afrikanse puščave veliko bolje poznali ko našo domovino; na nemških Alpah bi bili lahko vse planinarje sešteli in vedeli, koliko mleka da breza ali dima; domače hribe in kraje smo pa samo po imenu poznali. Potopisi naj nam torej pred vsem domovino opisujejo, in taki se bodo, če se ne motim in če so le nekaj mikavni, našemu ljudstvu gotovo berž prikupili.« (Zakrajšek 1865, 345).

Jezik – Prostor – Naslovnik

Tu predstavljena poročila in potopisi so bili napisani v slovenskem jeziku, le Majarjevo poročilo v Vrazovem Kolu je napisano v njegovi različici približevanja skupnemu slovanskemu jeziku.

Do pojava Novic (Kmetijske in rokodelske novice) leta 1843 je bilo v periodiki razen drobnih zapisov (npr. pesmi) možno objavljati skoraj izključno v nemščini. Z njihovim pojavom se je v slovenskem prostoru razvila cela paleta možnosti. Odmev pri bralcih je bil odločen in pisci so lahko od leta 1843 dalje redno objavljali v slovenskem jeziku. Periodični časopisi v nemščini so bili: Laibacher Zeitung in Illyrisches Blatt v Ljubljani, Der Aufmerksame v Gradcu, Carinthia in Carniola v Celovcu, kasneje pa Mittheilungen des historischen Vereins für Krain idr.

Osrednji časnik slovensko beroče javnosti so bile Novice, izdajane kot časopis Rokodelske in kmetijske družbe v Ljubljani. Nagovarjale so široko in raznoliko publiko, pretežno duhovnike in marsikaterega kmeta (gl. sezname naročnikov, objavljane vsako leto med leti 1843 in 1847; članek Janeza Cererja o profilu naročnikov, objavljen že leta 1848 – Cerer 1848; in prispevek F. Rozmana, Rozman 1970). V prvih letih je bilo približno 1000 rednih naročnikov (leta 1847 že 1522, prim. Cerer 1848, 15), torej vsaj 3000 do 5000 neposrednih bralcev. Časniki za bolj šolano, zahtevnejšo publiko z drugačno literarno vsebino so bili npr. Slovenska Bčela 1850–1853, z okrog 300 rednimi naročniki, Šolski prijatelj³, Slovenski glasnik (1854, 1858–1868) s približno 400 (leta 1858 je bilo naročenih 411 izvodov, leta 1860 pa 386), Letopis Matice Slovenske od leta 1867 dalje. Pri Matici Slovenski je bilo nad 1000 članov in naročnikov Letopisa (gl. sezname članov Matice v vsakem letniku). Prostor je bil tudi v Dunajskem zvonu od 1871 dalje, Zori in Vestniku, Slovenskem narodu (Listki), Kresu od 1881 do 1886, Ljubljanskem zvonu od leta 1881 dalje; študentom in učiteljem je bil namenjen Šolski prijatelj od leta 1852 dalje, duhovnikom pa časnik Zgodnja danica od 1849. Predvideni naslovnik⁴ je v marsičem odločilno vplival na oblikovanje zahtevnosti in strokovnosti marsikaterega poročila. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da do leta 1881, to je do Kresa, na Slovenskem ni znanstvenega časnika.⁵

³ -Pričakovali smo, da bode se saj 600 naročnikov oglasilo. Mislimo, da naše upanje ni bilo prenapeto, – vendar ni se spolnilo! Marsikaterega domorodca tudi letas med naročniki pogrešujemo. Škoda, da so domorodci, kateri domorodne razprave u djanju podpirajo, tako redko razsjanili. (Urednik, ŠP 1852, 32)

⁴ Kdo so bili dejanski naslovniki Novic, gl. Cerer 1848 in Rozman 1970, kdo hipotetični (glede na vsebino in funkcijo besedil) pa Fikfak 1988.

⁵ Gl. razpravo Matičinega odbora o znanstvenem časopisu 19.12.1877 in 13.2.1878. LMS 1878, 214-217.

Dela in avtorji

Z navidezno deskriptivnim in kronološkim prijemom bi rad na konkretnih zgledih (pregled nima nobene namere po zajemu vseh potopisov – po totalnosti) približal nekatere principe in dileme oblikovanja in vprašanja razmerij med zbiralcem – raziskovalcem in informatorjem. Kdo so bili avtorji potopisov in kako so jih oblikovali? Raziskava del in motivov avtorjev kaže naslednjo podobo.

Matija Majar (1809–1892)

Duhovnik, zagovornik skupne slovanske ideje in skupnega slovanskega jezika (prim. čurkina 1974, Rajšp 1995) je leta 1847 v Vrazovem Kolu objavil potopis *Putovanje po Goričkom, Mletačkom i Tarštjanskom*.

Napisal ga je po obisku Rusa Sreznjevskega in Stanka Vraza. V poletnih mesecih leta 1843 je šel na petnajstdnevno pot od Trbiža do Trsta in potem po Krasu, po področju Kanalske doline, Beneške Slovenije, Goriškega in Tržaškega, področju, ki je mejilo s furlanskim in italijansko govorečim prebivalstvom in ki je danes v Italiji.

Motiv za potovanje je razložil z retoričnim vprašanjem: »E, brate, šta je nakanilo Columba da je odjedrio u more bezkrajno? ... Šta Cooka, da traži mora i zemlje nepoznate, da obrodi (umsegeln) svet, neplašeći se ni burah ni karvoločnosti narodah divljih? Šta drugo već želja ona koja tera čoveka, da traži ono što neima u njega, da vidi ono što još nije vidio, da nauči ono što još nezna; ... je bila želja da vidim nešta novog i da obogatim izkustvom svoje znanje, možda i znanje drugih time da nadomerim.« (1847, 20–21)

Pri Majarju je šlo za obliko potovanja, pri katerem je bilo najpomembnejše spoznavanje in zbiranje. Motivirano je bilo z njegovo nacionalno zavestjo.

Zanimiv je Majarjev komentar potopisov: Primerja tim. navadni pogled potujočega, pri katerem je pomembno, koliko je stavb, koliko je vrat ipd. s pravim etnografskim, kjer gre za zbiranje ljudskega izročila (ljudskih pesmi, rekov, povedk, šeg in navad). (Majar 1847, 21–2)

V rabi dobesednih navedkov in narečnega govora je bil v slovenskem prostoru inovativen. Tako npr. uporablja premi govor: »Otroci kaj dielate?« »Trebinje pieštamo!« (1847, 25) Pri teh kratkih navedkih lahko domnevamo, da si jih je dobesedno zapisal v zvezek.

Pri presoji ravnanja ljudi, njihovih šeg in navad ga vodi navdušenost za slovensko in slovansko, ko navaja duhovnika iz Špetra Slovenov: »Kud god došli medju naše Slovence, mislite, da ste kod kuće medju bratjom i rodbinom svojom. ... Ovdešnji narod pošten je i dobar kao blago leto.« (1847, 27) Hkrati ugotavlja, da je taka moralna drža odvisna od ne-izobraženosti prebivalstva – naroda: »Blagi narode! ti si siromašan i tobože neizobražen, nu opet si bogat na sardcu i duši. Ti istina niesi primio još u krilo svoje od zapada darovah tobožne prosvete, nu hvali Boga, jerboti je u prostoti neoskvarjeno ostalo staro tvoje poštenje i dobrotu sardca slovenskog!« (1847, 27–28)

O dilemah zbiranja in težavah z informatorji, o katerih je sicer v korespondenci z Vrazom nekaj besedi (gl. Fikfak 1995), ne poroča. Navdušen je nad »narodom« na svoji poti od Trbiža do Krasa. »Gde god bi se sastao s kojim prostakom od tih ljudih, lepo bi me pozdravio. Kad bi mi bilo volje, progovorio bi s kojim dve tri reči, pa onda opet nastavio put svoj, a on bi još zadugo, milo gledajući za mnomo, vikao, dok mu ne bih izčežnuo izpred očih: 'Buh Vam daj srečo! Buh Vam daj ...'« (1847, 36). Z opisom slovesa je Majar zarisal harmonično hierarhijo med duhovnikom in »prostakom«, merilo, ki je potrjevalo ne le razmerje do Božjega, ampak implicitno tudi razmerje do oblasti⁶.

⁶ Podobno je ravnal tudi Jakob Volčič v spisu Poklon na Učki, Novice 1854, 64, 255.

Stiske pravega potopisca in načela Hieronimusa Turlerja

Mihael Verne je bil priljubljen potopisec, ki je skrbel, da so pisma ustrezala širši publiki. Njegova pisma – potopisi so bili v veliki meri pripovedni, naštevajoči in brez ironije. Njegov horizont gledanja je obsegal predvsem zgodovinske in geografske zanimivosti in dragocenosti. Napisal je tri daljša potopisna poročila, vsa so izšla v Novicah in se ukvarjajo na eni strani s potovanjem v Italijo (1852b) in Sveto Deželo, na drugi pa s potovanjem po slovenskih in deloma hrvaških naseljih (1852a). Torej obsegajo tuje in lastno. Pri opisovanju ključnih elementov Vernetovih potopisov je zelo primerna Staglova razlaga (Stagl 1980, 362) in Hieronimusa Turlerja definicija nalog potopisca, po kateri je pri vsakem potopisu za opis dežele najpomembnejših naslednjih pet reči: *Nomen*: stara in nova imena; *Figura*: podoba in položaj; *Capacitas*: površina, obseg in meje; *Iurisdictio*: gospostveni red – ureditev, zakon, raba in zloraba; *Situs*: naravne in druge znamenitosti. Pri opisovanju prebivalcev pa: njihova narava in šege, oblačila in hrana, jezik in način življenja (Lebensart).

Poročila so pisana v obliki dnevniškega zapisa in naslovljena kot pisma (nam neznanemu) prijatelju, so datirana in lokalizirana. Verne se je najprej učil gledati bližnje, da bi lahko razumel daljnje.⁷

Verne piše o celoti – o deželi in ljudeh, predvsem takrat, ko je v nasprotju z znanim, in o tistem, kar je v nasprotju z mentaliteto v slovenskem prostoru navadnim. Tako opisuje npr. nepričakovano dinamiko življenja v Neaplju, neapeljske berače, razlike med veleposestniki in koloni v okolici Ferrare ipd.

Da Mihael Verne ni bil akceptiran pri mlajši literarni publiki, kaže, da je sam izpostavil nekatere probleme potopisca. Te probleme je opisal v pismu – potopisu iz Italije (Verne 1852b, 270)

«Prijatelj, ne zameri! Vidim de Ti veliko pravim, pa le malo povem. Sim menil, de, kar vidim in čutim, Ti bodem tudi lahko povedal, pa ni taka. Ko bi bil to prej vedil, da potopisje je tak teška reč, bi ne bil kar nič pisal. Pa saj le za-te pišem, in kaj ne, de mi ne boš zameril, čeravno Ti veličanskega Rima in njegovih lepot in spominkov nič kaj v lepim redu in po vrednosti ne popišem, – marsiktero reč pa, ki se tu vidi, tudi zamolčati moram. Cele debele bukve bi ne bile zadosti, ko bi se le na debelo vse popisati hotlo. Pa ker sim že začel, Ti hočem še kaj maliga povedati.» (1852b, 270)

Verne je očitno imel težave s shemo pripovedi in z upoštevanjem retoričnih pravil, po katerih je treba ločevati med pomembnim in nepomembnim (prim. Stagl 1980, 365). Na eni strani ga je preplavila prevelika količina informacij romanske kulture, na drugi pa je mogoče videl pred seboj »neuko« slovensko ljudstvo, ki naj izve čim več.

Trivialno je vredno ironije

Za petdeseta in šestdeseta leta je bila značilna kritika in tudi demontaža starejših smeri in realizacij predvsem s strani Vajevcev (npr. Simona Jenka *Ognjeplamtič* kot demontaža romantičnega epa – gl. Paternu 1974, 367–453) Tako je tudi Vernetovo razmeroma zgledno potopisje v smislu Turlerjevih načel doživelo eno najhujših posrednih kritik takrat mladega literata **Frana Erjavca** v dveh potopisih (1859a, 1859b). Erjavec na naštevanja raznih zanimivosti in znamenitosti, na množico natančnih podatkov, odgovoril na najbolj zanimiv način: Kako naj potopisec opiše trivialno in banalno? Kdo naj bo potopisec?

⁷ Mnenje Zmaga Šmitka (1988, 386), da je prvi izvorni slovenski potopis objavljen šele leta 1858, velja seveda za popis neevropskih ljudstev.

V spisu *Pot iz Ljubljane v Šiško* ironizira dosedanje potopise vsaj na dva načina: Prvič ironizira globalen pogled – velike razdalje (npr. v Italiji, Jutrovem ipd.) in čas, potreben za opravljeno pot, ko uporabi lokalni – provincialni pogled. Namesto o razdaljah velikosti 500, 1000 ali več kilometrov govori o skupni razdalji 2 km, o poti – povezavi med Ljubljano in takratnim predmestjem, Šiško. časovne enote niso več ure, dnevi ali tedni, ampak sekunde in minute. Vsekakor gre za ironiziranje treh Vernetovih potopisov, kjer je avtor poskušal sistematično podati natančne razdalje. Najbolj karikiran je Vernetov časovni načrt. Svojo pot med Ljubljano in Šiško Erjavec razdeli na tri etape (etape so bile del Vernetovega repertoarja): za prvo je porabil 3 minute in 27 sekund, za drugo 3 minute in 9 sekund in za tretjo 14 minut in 53 sekund. Vse skupaj znese, pravi Erjavec, 21 minut in 29 sekund, v vsakem primeru pa (in tu ironizira še enkrat) je porabljen čas odvisen od povprečne hitrosti in dolžine koraka sprehajalca.

Erjavec pri tem opisuje položaj potopisov v sredi petdesetih let 19. stoletja: »Na peščenem polju naše literature se med vsem cveticami naj bolj obnaša potopis. Naši časniki so nam prinesli že veliko potopisov iz naše lepe domovine, in menda je ni več groblje po vsem Slovenskem, da bi ne bila našla svojega Homera; le poti od Ljubljane do Šiške še ni nihče tako popisal, kakor zasluži ta pot.« (Erjavec 1859a, 154)

Še nekaj je karikiran, demontirano, to je vrednost podatka in vsevednost potopisca. Ta ni več vodnik, ki bralca vodi skozi neznano; bralec si mora »nebitvene« podatke oskrbeti sam, denimo, kako star je most, kdo je bil arhitekt, kdo ga je gradil itd.

Erjavec je končal svoj prispevek z besedami:

»Adieu, potopis 'for ever'.« (157)

V primeru *Poti iz Ljubljane v Šiško* je bila trivialna dolžina poti. Podoba potopisca, pripovedovalca, a tudi zbiralca in raziskovalca ljudskega izročila pa je najbolj karikiran v spisu *Kako se je Slinarju iz Golovca po svetu godilo*.

Pri pobegu iz domačega področja si je polž zapisal veliko notic: »Ker ni vedil nič boljšega opraviti, se je namenil pisariti. Posebno so ga mikali običaji in navade pri ženitvah in porokah. /.../ vse, kar je vidil, je zapisoval v majhne bukvice.« (1859b, 181)

Ob neki priliki, ob neki ohceti je prišel ob življenje. O tem, kar je ostalo poročja najditelj: »Prijatlom narodnih običajev podam tukaj le nekatere male črtice iz njegovih bukev: 'Tudi na žeganem studentu se ljudje ženijo in možijo. Moža, kateri se ženi, imenujemo ženina, ženski pa, ktera se možji, pravijo nevesta. Tudi tukaj si volijo starašina, druga in družico, pri vsaki priložnosti pijejo in jedo. Poroka je vselej v cerkvi. Nevesta se včasih joka.'« (1859b, 181)

Pisec – pripovedovalec dodaja: »Menda bo iz tega malega vsak previdil, koliko vrednost imajo te črtice, le škoda da so le črtice in da niso dodelane.« (1859b, 181)

Ta karikatura nam pomaga obdržati določeno distanco ne le do potopisnih, ampak tudi do razmeroma veliko drobnih »narodopisnih« poročil v tistem času (gl. bibliografijo pri Fikfak 1989). Najprej se ironija izrazi v uporabi polža kot zbiralca – raziskovalca ljudskega izročila. Dalje se izrazi v tem, da si polž, ki se dolgočasi in nima nič bolj pametnega delati, zapisuje podatke o tem, kako se ženijo. Nenazadnje je ironija prispevka v tem, da opisuje trivialno, banalno, npr. nevesta se navadno joče, poročajo se v cerkvi ipd. Opisuje tisto, kar je vsakemu dostopno in razvidno.

Adieu, potopis 'For ever' Frana Erjavca ni ostal za dolgo. Kar je kasneje napisal in objavil v Slovenskem glasniku, sodi v najbolj zanimive primere potopisne zvrsti.

Ironizacije pa ni nakazoval samo Erjavec, ampak tudi **Josip Stritar**. Prav tako gre za ironizacijo potopisca, njegovih opisov dogodivščin, trivialnosti (kje se je hranil, spal) in izobraževalne vrednosti (Jaz ne popotujem povsod, da bi se učil; še pozabil bi rad, ako

mogoče, na poti mnogokaj, kar mi glavo teži in srce. (Stritar 1955, 385), le da je Erjavec karikiral trivialnost potopisa, Stritar pa potovanje kot učenja vredno.

Drugečne vrste ironičen potopis je leta 1860 zapisal **Mihael Tušek**. Gre za planinski potopis *Potovanje krog Triglava*.⁸

Potopis je objavljen v rubriki Podučni del. Gre za opis vzpona na Triglav in doživetja ob tem, za srečanja s pastirji, njihovo glasbo, plesi ipd. Pisec ironizira gostoljubnost gostilničarjev, prizadevnost njegovega prijatelja biologa in poudarja, da je pomembno samo materialno in da o materialnem kot nepotrebem govori le tisti, ki ima dovolj denarja in dovolj jesti. »Lahko je s polnim želodcem govoriti o lepoti naravski, v svojih mislih se dvigovati čez navadno življenje, zaničevati filistre, ki pri vsaki reči le prašajo: cui bono? in govoriti, da vednost je le zavolj same sebe, kakor cvetlica, ki cveti zato, ker cveti. Pa to vse skupej ni nič. Vse se verti le krog fizikalno-kemijskega procesa v želodcu. Materialno življenje zaničuje v besedah le tisti, ki ima vsega zadosti.« (1860, 9)

Gre za eno najhujših materializacij, podobna je kasnejšemu Kersnikovemu naturalističnemu gledanju na probleme (prim. Paternu 1989, 63–64). Pisec razgrajuje stare stereotipe, a hkrati ustvarja nove, npr. »zagledamo sedeti pri studencu pastirja, ki je bil strašno umazan, kakor v svojem življenju nisem vidil človeka umazanega. 'Ta že ne more biti Trentar, ki so vsi tako čedni!' pravi Anton; in res povedal nam je pastir, da je Podkorenčan.« (1860, 69)

Tuškovsko pojmovanje slovenskosti zabav lahko ilustriram s primerom: »Pred nekaj leti sem se peljal skozi Bohinjsko Belo, ko je ravno bilo vse živo v gostivnici. Dekleta v novo oprani obleki so sedele krog miz in so jedle pogačo; fantje v belih rokavih, s strano velikimi šopovi cvetic za klobuki, da so se okraji šibili, so tudi sedeli ali opotekali se sred hiše. Nekaj jih je tudi v veži plesalo. Vsak možak je imel oselnik za pasom. Na uprašanje, kaj da to pomeni, zavriska jih nekaj: Juhe, gremo v rovte! Šel sem v vežo, da bi vidil ples. Plesali so nemški klobasasti valcer, mazurko in poskušali polko francaise, in me prosili, da naj jih je naučim. To je bilo dobro, da nisem vedel, kaj bi in kako bi! – To so bili slovenski 'folksfesti'!« (1860, 9–10)

Kaj si misli o slovenskem ljudskem petju in glasbi, pa kaže naslednje besedilo: Piščev prijatelj je prosil dekleta, da bi kaj zapele. »Pa niso mogle peti, ker je bila zmolkla tista, ki 'čez poje'. Anton jo je jel koj kurirati s sladkorom, v rum namočenim, kar ji je precej pomagalo, pa vendar ne toliko, da bi bila mogla peti. Na to se oglasi fant, ki je čutil v sebi godčev poklic: 'Bom pa jaz eno zagodel!' Šel je in prinesel kmalu iz svoje kočice strašno velik 'Bleichinstrument', bombardon po imenu, in jel je nanj bombardirati tako, da so se bile zbudile vse krave okrog stanov. Zavolj same iskrenosti in veselja do godbe, katerega ni mogel berzdati, ko je v tek prišlo, je pihnil časih napek v bombardon, da se je čulo le kruljenje bombardona in srebanje godčevih za godbo navdušenih ustnic. Na zadnje so ga prosile dekleta že za božjo voljo, da naj privoši saj kravam miru in počitka, če se mu že naša ušesa ne smilijo.« (1860, 37)

V tem potopisu – zgoraj navedenih primerih gre za karikaturu tim. preprostega ljudstva kot avtentičnega vira ljudskega izročila. Nasproti podobam enotnega – globoko v harmoniji in v tradiciji živečega – ljudstva, ki so jih oblikovali in posredovali zbiralci ljudskih pesmi in drugega ljudskega izročila (prim. Majar 1847, 27–28, 37–38), Tušek začrta ironično skico o svetu izgube pristnosti in izvornosti, o svetu interesov (komentar o gostilničarjih), o svetu, ki je zelo globoko prizadel tim. ljudstvo na deželi. Znotraj te podobe idealnega, harmoničnega je tudi podoba potopisa, njegova shema in motivacija

⁸ »Ne bom vam kraja popisoval, ker zvedli ste že iz Tuškovega potopisa, kako je pust in dolgočasen, ne potopis, ampak svet pri Triglavu.« (Mencinger 1860, 37)

tako kakor pri Erjavcu razkrojena: »Zverh Ratitovca se vidi precej daleč okrog; ker pa je bil že drug gospod povedal v Vodnikovem spomeniku (namreč Jožef Levičnik 1859), kako daleč se vidi, pa nimam nič da bi pristavil, kakor to, da mi je bilo strašno vroče, preden sem bil na verhu.« (1860, 8), in dalje: »Nemški rovt je nemška naselitev, pa ker ne vem zgodovine te vasi, in se mi ne ljubi, da bi je kje iskal, pa hitimo dalje.« (1860, 9)

Ironične spise najdemo le v Slovenskem glasniku in Dunajskem zvonu (Stritar 1870).

Potovanje po mestu

Za **Frana Cegnarja** opis *Tersta* (1854) je mogoče najbolj ustrezna oznaka mestni potopis. Gre za drugačen, alternativen vodnik po mestu Trst: Razložena je funkcija vsake pomembne točke, vsake pomembne stavbe in opisane so navade, ki jih ljudje prakticirajo na določenem mestu in ob določenih priložnostih. Tako Cegnar razmeroma podrobno opiše zelo dobro vpeljana socialno ustanovo oddajanja nezaželenih in nezakonskih otrok nazaj v zibelko pri porodničnici ki je bila vpeljana v Trstu. »Per che il padre mio, e la madre mia mi hanno abbandonato: Ma il Signore si e preso cura di me.« Opiše funkcije nekaterih trgov, npr. ribjega (piazza di pesche), trga z lesno trgovino (piazza di legno), Korso, etc. Nima nobenih datacij, avtorjev ali etimologij. Identiteta stavbe ni več zagotovljena z iskanjem njenih avtorjev, torej korenin, ampak z njenim pomenom v življenju mesta in z njenim dejanskim – lokalno obarvanim imenom (npr. »Tergestejo«, »teatro filodrammatico«, »teatro Mauroner«, »Boschetto«). Avtor ne omenja samo situacij v zvezi s prostorom, ampak tudi časovno vezanih; govori o raznih procesijah (sv. Rešnjega Telesa), patrociniju (sv. Justu), korzu ipd.

Svojo pot *Iz Tersta v Ljubljano* (1860) je Cegnar opisal v dveh pismih. Med zelo frekventiranimi potmi izobražencev je gotovo sodila pot med Trstom in Ljubljano. Opisati tako pot je bil gotovo ambivalenten in zanimiv cilj. Kaj se je zgodilo in kaj je bilo opisano: najprej sama pot z vlakom in pogovori potujočih. Torej gre za pogled navznoter, v samo vožnjo in ne navzven, v okolico, skozi katero so se peljali. Prostor, ki je v času peš potovanj še najmanj pripadal potniku in ki ga je največkrat ogrožal, se je s potovanji s kočijo in še bolj z vlakom osamosvojil, bistveno bolj je odprl možnost komunikacije med samimi potniki. Z novimi, hitrejšimi transportnimi – prevoznimi sredstvi se je pogled potujočega še bolj obrnil navznoter. Problem je postala obvladljivost količine informacij⁹. Okolice pri hitri vožnji z vlakom ni bilo več mogoče dojemati na enak način kot s kočijo ali peš, kjer je bilo preprosto mogoče več videti in doživeti. Nova prevozna sredstva so omogočala in spodbudila drugačno komunikacijo med potujočimi.

Po opisu zgodovine in Postojnske jame je Cegnar prišel v Ljubljano, opisal dogodke pri iskanju prenočišča in jih primerjal s spomini življenja pred 7 leti. Polastil se ga je občutek tujosti. Takratni mladeniči so namreč danes možje, dekleta so žene. Opisuje tudi razliko med Trstom kot zelo živahnim mestom in Ljubljano kot zelo mirnim mestom. Cegnar pravi: »Kakor neprijetno mi je bilo iz začetka hrumno življenje, vendar so se ga tako privadile ušesa, da sem ga močno pogrešal v Ljubljani: človek je 'Gewohnheitsther'« (1860, 76). Želi poudariti razlike med pričakovano, spominjano in realno podobo mesta, med spominom in realnostjo. Kar je bilo prej blizu in lastno, je postalo daljno in tuje. In tega ni mogel razumeti in sprejeti. Perspektiva drugačnega mesta (Trsta) mu je onemogočala razumeti to razliko, to drugačnost.

⁹ Koliko informacij je mogoče zadovoljivo obvladati, je bil takrat resen problem tudi v šolskem sistemu. Prim. Praprotnika navodilo v članku *Ljudska šola. Od učne osnove in učnega postopka* (Šolski prijatelj 1852, 81-83), kjer svetuje, naj učitelj naenkrat pokaže le eno sliko, saj se bodo otroci drugače zmedli. (82)

Tako je opisano tisto, kar je pisca najbolj zanimalo, pot je bila samo izhodišče za opis lastnih doživetij.

Drugačno je vredno ironije

Še leta 1859 je Erjavca na koncu potopisa Pot iz Ljubljane v Šiško napisal Adieu! potopis 'for ever!' Nekaj let kasneje je objavil nekaj najboljših potopisov, ki imajo tudi danes posebno vrednost, saj posredujejo izrazito subjektivno podobo sveta. Leta 1868 je v Slovenskem glasniku napisal *Potopisne črtice. I. Gostba v Mazinu*.

Za Erjavca – pripovedalca v njegovih potopisih lahko uporabimo definicijo Kristeve: "Tujec se hrani s srečanja. Radoveden je, željan srečanj, zmeraj nezadovoljen in zmeraj lahkoživec (Bonvivant)." (Kristeva 1990, 20–21) Pisec zarisuje razliko med katoliškim in pravoslavnim duhovnikom v urejenosti, znanju idr.¹⁰ Razlika ni le v stopnji ironije ampak tudi v obsegu pripovedi. Kar ustreza njegovim predstavam urejenosti, primernosti, opiše v enem ali dveh stavkih, npr. red pri katoliškem duhovniku – tu misli navadno kot trivialno, nepotrebno opisa. Kar njegovi podobi sveta ne ustreza in kar omogoča določeno distanco, to opiše zelo natančno in navadno ironično.

Naj navedem nekaj primerov opisa okolja, v katerem je živel pravoslavni duhovnik: Gnojišče pred tim. hišo popa; velik prostor v hiši poln vonja, podobnega mestu, kjer se srečujejo čaravnice; okna brez stekla, postelja brez nog, biblioteka s tremi veliko uporabljanimi in umazanimi knjigami; podoba kaplana, katerega las še ni strahoval glavnik, krožnik, ki se je razbil in odpovedal poslušnost; petje, ki je pisatelja spominjalo na rdečkože Indijance. Ta opis sklone pisec v zvklikom: "Bog ti daj zdravje! mazinski pope! ako še živiš. Večkrat se spominjam tebe. Siromak si, ali zraven poštena in gostoljubna slovanska duša!" (1868, 63) Erjavca je v teh potopisih pisal predvsem o tistih dogodkih in situacijah, ki niso ustrezali njegovi podobi civiliziranosti in etikete.

Literatura in potopisje

Potopis, največkrat uporabljen s strani literarnih zgodovinarjev (prim. Kmecl 1976, 306; Kos 1991, 198–9) je Frana Levstika Popotovanje od Litije do Čateža. Izšlo je v prvem zvezku Slovenskega glasnika leta 1858.

Levstik je uporabil potopisno zvrst, da bi na poseben način posredoval svoje predstave o novi podobi slovenskega slovstva. Potopis postane prostor za nekaj drugega. Doslej so potopisci nekam šli, da bi nekaj videli in to popisali (prim. značilen Vernetov komentar): "…/ ali desiravno sim celi popoldan okrog hodil, nisim vender nič posebnega vidil razun nekiga vojaka brez orožja, ki je golonog vole pasel." (Verne 1852a, 171) Levstiku pa je potovanje izhodišče za razmišljanje o potrebi po slovenskem romanu, slovenskem literarnem programu. V tem razmišljanju je eno osrednjih vprašanj tudi ljudski jezik. A v kakšnem sobesedilu je zanimanje za ljudstvo in ljudski jezik?

Mnogih informacij narodopisne (etnološke) narave Levstik ne vidi, ne sliši ali ne razume. "Še kmalo nisem vidil na kmetih tako čednih grobov. Skoraj vsaka gomila je otrebljena in posajena z okroglimi kamenci, kakor imajo navado pri mestih. Ne vem, je li cerkovnik tako domiselen, ali imajo ljudje toliko spoštovanja do mertvih." (1858, 15) Pripovedovalec je namreč skupaj s prijateljem potoval mimo pokopališča le nekaj dni po Vseh Svetih; ob informaciji o eni sami ženici, ki poje od Jezusovega terpljenja 70 razdelkov dolgo pesem, izrazi le travmo večine zbiralcev, da nimamo tako bogatega ljudskega

¹⁰ Taki poudarki razlike so značilni za skoraj vse potopise – opise Bosne in Krajine, to je področij s prebivalstvom različnih veroizpovedi (npr. Perušek 1882, 255; Ekmečić 1980, 211).

izročila (predvsem junaških ljudskih pesmi) kot ga imajo Srbi: »Minula je doba, ko se je skladalo in pelo. /.../ Ako bi mi tudi imeli Vuka, nimamo pesmi, da nam bi jih zbiral, in ko bi prav imeli pesmi, gotovo nam bi manjkalo Vuka /.../«; ob tem omeni »neslovenca – Koritka« kot zbiralca ljudskih pesmi in pozabi na Vrazova prizadevanja (1858, 14–15).

Kakšno vlogo je imel »preprosti« človek, informator v teh potopisih? V nekaterih je bil vsaj pomočnik, nosilec, ki je sem in tja dostavil kakšno informacijo. Najmanj pomembno vlogo ima spremljevalka in nosačica Tara, njen edini navedeni odgovor je: »Na Presiki« (15); drugi ženski liki imajo prav tako stransko vlogo, njihova vloga in njihov govor sta omejena na ironične zaplete (prim. prizor s kokošmi 1858, 49–50)¹¹. Pripovedovalec kar obsežno navaja kmeta, starega Bojca, še več pa se posveča Mertolazu. Govora obeh sta o vsakdanjih stvarih, največ o vinu in nekdanjih časih.

Če zaostriamo podobo, pripovedovalec in njegov izobraženi prijatelj nista rabila informatorjev, znala sta skoraj vse tudi razložiti in vedela sta, kaj je dobro za ljudstvo. Na terenu sta bila že s čisto določeno predstavo, ki jo je bilo treba izpopolniti – obarvati.¹²

Primer rabe ljudskega jezika in vsakdanje snovi pogovora (o vinu, premoženju ipd.) je v drugem nadaljevanju najbolj obsežen in opremljen z navedki (1858, 46–51). »Kdor je prijatelj narodovega izobraženja, gotovo želi, da bi se zaterle prazne vere; pa vender je tudi res, da s tacimi vražami zginejo ob enem vsi narodni zakladi: pesmi in pripovedke, po nekterih deželah celo pobožnost.« (1858, 50) Tu izraža stari kmet Bojca (ali mogoče celo pripovedovalec?) vprašanje, načeto že pri Majarju (1847, 27–28) o tem, kakšen negativen vpliv ima lahko izobraževanje na tradicionalno podobo ljudske kulture. Nastajajoče šolstvo je gotovo spreminjalo podobo vasi.

Literarni zgodovinarji mislijo, da Levstikov literarni program ni zelo obsežen (Kos 1991, 199), oziroma da je le skromen delček celotnega besedila (Kmecl 1976, 306). V resnici je bil potopis (glede na pripovedovalčevo razmerje do upovedovanega okolja) predvsem sredstvo za kritiko razmer na področju slovenskega slovstva in jezika.

Pogled v bližnjo daljo – pogled kolonizatorja?

Bosna in Hercegovina sta bili priljubljeni temi med potopisi. Prva poročila o tej deželi so bila objavljena v petdesetih letih. V Slovenskem Glasniku je bil v letih 1858 do 1860 objavljen prevod izvodov Kukuljevičevega potopisa.

V sedemdesetih letih, po aneksiji k habsburški monarhiji je bilo zelo popularno pisati o Bosni in Hercegovini. Objavljeno je bilo kar nekaj poročil, Janeza Navratila, Iga Koša in Rajka Peruška.

Ivana S. Kukuljevića poročanje je v veliki meri avtobiografsko, opis njegovih doživetij, gledanj ipd. Motiv za objavo povzetka je bila želja po popisu »te nesrečne dežele«, ki »govori mnogo o tužni raji (kristjanih) v tužni Bosni«. (SG 1858, 45) »Zemlja, napojena s solzami revnih kristjanov, polna zdihov in joka, je domovina naših bratov, lastnina njih je – ali vendar jih žulijo in tarejo Turčini, kolikor le morejo.«

Kukuljević izraža distanco do tujega, opisuje umazano, blatno okolje, neurejenost, posebej ga moti, kakor druge (npr. Navratil 1878, Perušek 1882, 369) neurejenost prometnih povezav, slabih cest. (1858, 83) Posplošuje, z etnografskim sedanjikom stereotipizira nekatere značilnosti prebivalcev Bosne in pravi, da je obnašanje »Bosnjaka« /.../ »sicer sirovo, pa odkritoserčno«. Njegov jezik je »lep in oglajen« (1858, 84).

¹¹ Dejstvo, kdo je omenjen in kdo ne, kaže na socialno in drugačno neenakost v kulturi in pripadnost pisca. (Prim. Elkar 1980, 158)

¹² Prim. Majarjev opis (1848, 36–7) srečanja s »prostakom od tih ljudih«, v katerem je dominacija obiskovalca, tuja jasno razvidna.

»Rekel bi, da bosniške Turkinje lepše govore naš jezik, kakor djaurke.« (1858, 147)

Kar Kukuljevića najbolj prizadeva, je meja, »ktera deli dva velika carstva, pa le en edini narod, /.../« in razmerje med obema stranema: »Tu in tam isti narod, med sabo v vednem prepiru, je požigal eden drugzega, ropal, plenil in ubijal v kervavih bojih svojega sosedu in brata toliko stoletij.« Kar jima je skupnega, je »/.../ narodu prirojena slovenska ljubezen /.../ s starimi pesmami čuje se iz te in une strani Save, ter veže z neko čarobno vezjo duše dveh sorodnih narodov v eno telo.« (1858, 46)

Aktualnost potopisov o turškem imperiju (prim. Šmitek 1988, 381) in številnost potopisov o Bosni in Hercegovini je bila v iskanju rešitve za trpeče brate. Misel na Bosno je prežeta s pričakovanjem, da se bodo brati kristjani vrnili pod plašč krščanske, katoliške Avstrije (prim. Šmitek 1988, 397), da bodo pod enim voditeljem in eno vero. Tako rešitev je nakazal tudi Kukuljević: »Ali vse kaj drugzega bi moglo postati iz tega tako srečno ležečega mesta, ako bi se uredilo, kakor se gre, brodarstvo in živejše občenje (komunikacija) po Savi, ako bi dobila nesrečna deželca ob Uni upravljanje evropsko, ako bi se storilo kaj za omiko in bolji red, za ceste in obertnijo, ako bi spoznali svoje zemlje bogastvo in svoje duševno siromaštvo« (1858, 46).

Zanimivo bi bilo vedeti, pravi Ekmečić, koliko so ta poročila vplivala na to, da je bila okupacija tako lahko sprejeta (Ekmečić 1980, 210). Očitno so bile podobe o Bosni, o njenem zaostanku in o trpljenju krščanskih bratov toliko močne, da so vplivale na izid berlinskega kongresa in je avstro-ogrška monarhija v letu 1878 okupirala Bosno in Hercegovino.

Janez Navratil je v 17. pismih¹³ zgradil svoj statistični opis – vodnik po Bosni na osnovi pogovorov z znanci z Dunaja. Gre za natančen opis dežele in ljudi, ki jo je Navratil izpeljal na osnovi poročil in ustnih informacij.

Za potujočega je pomemben opis slabih cestnih povezav (cestne, železniške povezave, konji, cene itd.) in trajanje poti. (Navratil 1878, 173–179.) Npr. iz Trsta v Mostar z ladjo 4 dni in potem še 12 ur peš oziroma 8 ur s kočijo. Navratil je bil pri avstrijsko-madžarski monarhiji prevajalec za slovenski, srbski in hrvaški jezik: jasno je, da je imel dostop do informacij, pri opisovanju kulturnih razlik pa je poudaril tiste, ki so kazale na prednosti monarhije, ki je v tem letu okupirala Bosno. Aneksija¹⁴ je prinesla druge civilizacijske vrednote, posebej v pravu (Navratil govori o tim. turškem pravu, po katerem je beseda Turka – muslimana, to je pravovernega bistveno bolj odločilna kot beseda kristjana; poudaril je religiozno neenakopravnost. Spregovoril je tudi o jeziku šole, ki je pri muslimanih od prvega razreda dalje tudi turški. Konča z besedami (1878, 191), da je bosanskim in hercegovskim kristjanom z aneksijo v letu 1878 zasijalo rumeno sonce in da je pred njihovimi vrati – ne rumeno sonce – ampak zlata svoboda. Ta opis lahko jemljemo kot legitimacijo avstrijske okupacije.¹⁵

Popotni spomini Igorja Koša (1883) so opis potovanja po Hercegovini v letu 1879, leto dni po aneksiji s krajšimi opisi oblačil in poljedelstva. Koš pričakuje od nove oblasti, da bo uredila gospodarske razmere na tem področju.

*Bosenske zanovetke*¹⁶ **Rajka Peruška** so niz opisov potovanja, bivanja v Bosni. Svojo pripoved začne z negativnim stereotipom, to je s pregovorno turško lažnivostjo, s »prirojeno lukavostjo« in »podlostjo«, ki je po Peruškovem mnenju karakteristična tudi za

¹³ Navratilov opis po nastanku ni potopis; po pisemski obliki pa je znotraj potopisne zvrsti, prav tako po svoji funkciji kot vodnik po Bosni in Hercegovini.

¹⁴ Izraz, uporabljan s strani avstro-ogrške monarhije namesto pojma okupacija.

¹⁵ Zanimivo je vprašanje, koliko je lahko etnografski opis uporaben za legitimacijo okupacije.

¹⁶ Po Jurančičevem Srbohrvatsko-slovenskem slovarju *zanovetati* pomeni zabavljati ali sitnariti, nadlegovati.

«krščanske Bosnjake». »Pri Turcih igra glasovita 'reservatio mentalis' veliko ulogo. Oni lažejo v javnem in v zasebnem življenju.« (Perušek 1882, 255) Pri opisu verstev in izobrazbenosti je favorizirano krščanstvo nasproti muslimanstvu, znotraj krščanstva samega pa katolištvo (prim. 1882, 255). Poudarek je predvsem na razlikovanju med učinkovitostjo in delavnostjo zahodnih in »tromostjo in flegmo iztočnih narodov«. (1882, 309)

Sentimentalno potovanje

Potopis je priložnost za oris zgod in nezgod (podobno kot je to v primeru Gulliverjevih ali *Simplicissimusovih potovanj*). **Andrejčkov Joža (Podmilšak)** v *Potopisnih listih* opisuje konflikte fantov s sosednjimi vasmii, kako daleč je možno potovati z dvema goldinarjema v žepu in nasvet, da velja vsak dan porabiti največ 10 krajcarjev¹⁷.

Pripoved je prvoosebna, osredotočena na piščeve (junakove) dogodivščine in je opis nepričakovanih situacij, opis srečanj, dogodkov; zunanje okoliščine ga zanimajo samo toliko, kolikor pomenijo motnjo ali nepričakovanost.

Vzklik »Zdaj pa z Bogom dragi bralec! dokler se zopet ne vidimo v kakem drugem potopisu.« (1867, 184) je vez z naslednjim Podmilšakovim potopisom, *Od Ljubljane do Komarne*. (1868).

Gre za opis poti avstrijskega rekruta na Madžarsko. Pisec opisuje dogodke v vlaku, pogovore, konflikte ipd. Posebej zanimiva je raba jezika. Konduktar govori nemško: »Cilli, fünf Minuten!« Navaja premi govor nekaterih, pri čemer prevaja narečje v slovenski knjižni jezik. Pazljivost ne velja zunanjemu okolju, skozi katerega se vozijo potniki; to okolje je tu le zato, da pokaže, ilustrira razpoloženje, konflikte in pogovore pisca z drugimi. Potovanje samo je dogodek, vreden opisa.

Del Podmilšakovih potopisov je bilo tudi neposredno nagovarjanje bralecev: »... zatoj bom tudi jaz začel pošiljati svoje jeremijade v domovino, še bolj žalostne in tožne, da se bodo najtrdosrčnejšim kmetom in kmeticam, gospodom in gospodičinam, solze vdirale po licu, debele kakor vinske jagode; saj se nadjam, da ima gotovo še ktera slovenska dušica kaj sočutja za-me.« (1868, 143)

Potovanje je končano, pot ...

Ahasverus (Dr. Pavle Turner) v *Popotnih opazkah* ugotavlja, da je potovanje zahteva sodobnega (»našega«) življenja, »naše« omike in – mode. človeku mnogo koristi, odvzema trdosrčne predsodke in »pripomaga mu k svetovni omiki«. (1881, 24) Avtorjeva namera je, ne opisovati »galerij z izbranimi umetnostmi« temveč spregovoriti o »faktičnem vsakdanjem življenju, o ljudskem čutenju in mišljenju, o njegovem delovanju in stremljenju, o njegovi gmotni in duševni blagosti, ...« (1881, 27)

O posameznih potovanjih ne izvemo kaj dosti, individualne situacije so uporabljene ali posplošene na raven zgleada, etnografski sedanjik ne velja zgolj na ravni naselja ali pokrajine, ampak kar države. Tvori in prevzema stereotipe o francoskem smislu in nemškem ne-smislu za modo (1881, 90–1); o dobrih francoskih in slabih nemških študentih (91–3); demokratičnosti Švicarjev (27), militarističnem vzdušju v Bismarckovi Nemčiji (162) in o nevarnosti nastajajoče nemške socialdemokracije (163–166); pri opisu stanja v Benetkah (25–7) se izkaže njegovo avstrofilstvo, deloma usmerjeno v jugoslovanstvo. Zdi se, da je na prikazovanje nemškega kot sovražnega vplivalo rastoče povezovanje

¹⁷ Gre za prvo omembo, koliko denarja je potrebno za potovanje. Na Bleiweisovo vprašanje o denarju, potrebnem za potovanje, ni Verne nikdar dal odgovora.

med Nemčijo in Avstrijo. Pisatelj uporabi neidentificirana potovanja kot priložnost, da predstavi svojo podobo sveta.

Nekako zunaj te obravnave sodi v letu 1897 objavljeno delo **Janeza Mencingerja** *Moja hoja na Triglav*. Spomini Nejava Nemcigrena so trideset let kasneje napisana zgodba o nikoli dokončani poti, potovanju na vrh Triglava okrog leta 1860. Mencinger uporabi priložnost, da bolj kot samo potovanje opiše ljudi in dogajanje ob tem: najprej gre za kontrastiranje doživetij, naziranj mestnega in vaškega človeka, kjer se nasproti trdni, žilavi kmečki, dostikrat vraževarni naravi, postavlja mestna, ki je nevajena trdega življenja in naporov in ima vednost, ki v teh planinah nič ne deluje (problemi z lastnino, dedovanjem – s pravom, in otrokovim zdravjem). Osrednji del sta dve življenjski zgodbi – prva kratka, pripovedovalca s prvo ljubeznijo in druga, ki obsega več kot pol besedila in opisuje sentimentalno potovanje – zgrade in nezgode, planinskega čudaka, Mlekojeda. Tretji del je razlaga človeške usode, življenja. Na nek način gre za upodobitev doživetij junakov zgodbe.

Problem je v tem, da ima pisatelj na voljo peruti nebeške fantazije. (158). Potopis je tako opis nikoli dokončanega potovanja in razmisleka o življenju.

Značilnosti in tipologije

V prispevkih najdemo bolj ali manj ambivalentno topologijo.

Slovensko, ki je predstavljeno kot dragocenost – redkost, glej, kaj je boljše in manj vredno. Gonilna misel je bila, odkriti se moramo, ki je marsikdaj učinkovala kot zavora, ker je iskala posebno tako v posebnem kot v navadnem, »trivialnem«.

Travma slovenskih potopisnih poročevalcev na polju ljudske kulture lahko opišemo kot travmo, ki so jo imeli Majar, Levstik in drugi nasproti srbski poeziji. Javna tožba je bila, da nimamo Karadžića in nobene tako velike poezije. Pri tem se je zgodilo, da je npr. Levstik določene kulturne objektivacije popolnoma izključil (npr. Zlati Očenaš).

Rezultat je bil, da so razlage oblikovale stereotipno sliko manjvrednosti slovenske ljudske pesmi, sliko, ki je razpadla šele ob izidu Štrekljevih Slovenskih narodnih pesmi.

Strahovi – bojazni in srečanja

Gre za komunikacijo z informatorjem, ki je ambivalentna, preprosto premalo vemo, kateri jezik je uporabljal spraševalec in katerega informator; koliko se je spraševalec približal informatorju in obratno. V kritičnih trenutkih je izobraženec lahko uporabil bodisi nemščino bodisi latinščino, jezika, ki sta bila informatorju navadno nerazumljiva in se tako postavil nadenj (npr. Levstikov pripovedovalec v Popotovanju, ko rabi latinščino). V takih primerih je bil informator spremenjen v posredovalca zelo določene informacije; bil je nosilec tradicije, ki jo je raziskovalec rabil kot določeno gradivo. Informator v tem primeru ni razumljen in sprejet kot ekspert (taka oznaka velja predvsem za raziskave in zbiranje v slovenski etnologiji 20. stoletja), ampak neke vrste pomožni ključar »narodne zakladnice«, skrinje »narodnega blaga«.

Kako je bil v potopisih opisan »preprosti« človek? Kako je bil njegov jezik preveden? Malo je direktnih navedb, zelo kratke so in nekaj njih je napisanih v narečju. Srečanje je bilo še vedno jezikovno prevedeno.

Drugi prevod je bil zapis srečanja. Ne vemo, ali je bil dnevniški zapis, oblika zapisa resnično zapisan kot dnevnik. Gre najprej za dilemo, ki jo nakazuje Stagl (1983, 22–23), pa tudi za vprašanje, koliko metodičnosti je bilo že interiorizirano. Vprašanja srečanja s tujo kulturo v potopisih še ni bilo tematizirano. Vsekakor so raziskovalci imeli kar nekaj

težav, povezanih s socializacijo¹⁸ v novem, tujem okolju. To okolje je bilo novo tudi za kmečke sinove, ki so študirali v Gradcu, Celovcu ali kje drugod in so sekundarno socializacijo doživeli zunaj domačega okolja. O te vrste težavah srečanja in razumevanja podeželskega prebivalstva sta največ pisala Vraz in Majar (gl. Fikfak 1995).

Kaj naj bo opisano? Kako naj bo opisano?

Na to odgovarja indirektno Kočevar:

Kedar slikar čopič v roke vzame /.../ da kaj naslika, kar bi utegnilo gledavca zanimati, poiskati si mora nenavaden newsakdanj predmet; in če tega ne stori, mora pa predstavljati navadne usakdanje stvari v mikavnih zanimajočih položajih, v nerednih slučajih. Vojnika nam ne sme predstaviti v paradi stoječega, ampak ko junaka v boji se borečega; ladije nam ne sme predočiti plavajoče po mirnem morji, ampak po valovih metano ali razvito na skali ob morskem zobu! (Kočevar 1866, 263).

Kočevarjevo mnenje pomeni, da je treba opisati ali znamenitost (npr. Verne 1852a in 1852b, Cegnar 1854) ali trivialno kot karikaturu (Erjavec 1859; 1868).

Potopisci nihajo med individualnim in kolektivnim prijemom. Pod slednjim mislim na etnografski sedanjik (vprašanja etnografskega sedanjika je načel Konrad Köstlin, 1991). Potopisi dovoljujejo piscu veliko več kot opis krajine, omogočajo mu, da situacije individualizira, kar posebej vidimo pri Cegnarjevem opisu Trsta, Erjavčevih opisih situacij v Vojni krajini in kjer je navadno stereotipizirajoči tretjeosebni, množinski etnografski sedanjik navzoč v minimalnem obsegu. Zaradi te individualizacije dogodkov, situacij, srečanj so potopisi marsikdaj veliko bolj povedni in bližji današnjim etnološkim prizadevanjem kot posplošeni, v etnografskem sedanjiku narejeni krajepis. Vrednost opisa je njena začasnost, bežnost, pri kateri ima poročevalec manj možnosti za posploševanje kot pri deželno-znanskih – krajepisnih opisih. Ambivalenca med obema prijemoma se kaže posebej izrazito pri romantično usmerjenih piscih.

Konec neke zvrsti v etnološkem pomenu

V primeru, da jemljemo roman kot literarno zvrst, v kateri je prebujajoče se meščanstvo našlo možnosti doživetij, samo-prezentacij in do neke mere avtorefleksije, lahko potopise jemljemo kot potrebo taistega meščanstva po spoznavanju *Drugega*, ki bi pokazal na svojevrstnost in pravilnost meščanske identitete; gre za potrebo po razlikovanju med Jaz – Drugi, Mi – Oni (prim. Giordano 1986).

Navadno samozadovoljno podobo meščanstva je načel Ahasverus s svojimi popotnimi opazkami, kjer problematizira celo vrsto šeg in navad predvsem meščanskega miselnega sveta.

Potopisna zvrst razpade iz naslednjih razlogov: Zbiranje je bilo v 19. stoletju rezervirano za ljubitelje. S specializacijo takratnih zvrsti, ne le potopisov ampak tudi domoznanskih besedil na različne discipline razpade laično – ljubiteljsko integrativno polje. čas laičnega enciklopedizma, kjer je bil vsak izobraženec strokovnjak skoraj za vsako reč, je bil nepreklicno mimo.

Potopisi razpadejo na subjektivno raven, raven doživetja v smeri literature in na tako imenovano objektivno raven, na opisovanje ljudi, dežele in statistike.

¹⁸ Vsak potopisec je doživljal neke vrste novo socializacijo, kjer se je lahko zgodilo, da je svoje predsodke v negativnih okoliščinah še povečal ali v pozitivnih zmanjšal in moral spremeniti svojo podobo sveta (prim. Elkar 1980, 52).

Konec 19. stoletja tako pomeni tudi konec potopisa kot strokovne aktivnosti. Saj se je proti koncu tega stoletja kristaliziralo nekaj smeri, nekaj možnosti, ki so bile bolj prepričljive in uporabljive, npr. zgodovinsko, deloma narodopisno usmerjeno domoznanstvo. Potopisi izgubijo svoje mesto znotraj etnologije in gredo bodisi v smer literature ali v smer bolj izčrpnega terenskega raziskovanja.

Viri in literatura:

Baš, A. 1982: O potopisih kot virih za etnologijo Slovencev v fevdalni dobi. *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije – 1*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 8, Ljubljana, 105–17.

Cegnar, F. 1854: Terst. *Glasnik slovenskega slovstva* 1, 44–53.

Cegnar, F. 1859: Popotovanje iz Pazina v Terst, *Slovenski glasnik (dalje SG)* 4, 74–81.

Cegnar, F. 1860: Iz Tersta v Ljubljano. *SG* 5, 46–9, 73–6.

Cerer, J. 1848: Pregled prejemnikov kmetijskih in rokodelskih Novic v pretečenim letu 1847. *Novice* 6, 15–6.

Čurkina, I. V. 1974: Matija Majar-Ziljski, *Razprave VIII/2, Razred za zgodovinske in družbene vede, SAZU*, Ljubljana.

Ekmečić, M. 1980: Das Bild Bosniens und der Herzegowina in der Europäischen Reiseliteratur der Jahre von 1850 bis 1878. *Krasnobaev, B.I. e.a. (ur.): Reisen und Reisebeschreibungen*, 195–214.

Elkar, R. S. 1980: Reisen bildet. Überlegungen zur Sozial- und Bildungsgeschichte des Reisens während des 18. und 19. Jahrhunderts. *Krasnobaev, B.I. e.a. (ur.): Reisen und Reisebeschreibungen*, 51–82.

Erjavec, F. 1859a: Pot iz Ljubljane v Šiško. (Potopis.) *SG* 3, 154–7.

Erjavec, F. 1859b: Kako se je Slinarju iz Golovca po svetu godilo. *SG* 4, 10–2, 178–81.

Erjavec, F. 1868: Potopisne črtice. I. Gostba v Mazinu. *SG*, 19–22, 60–3.

Fikfak, J. 1988: Elementi za branje Noviških in etnoloških strokovnih besedil med 1848 in 1860, *Traditiones* 17, 87–109.

Fikfak, J. 1989: Domoznanska (etnološka) besedila med leti 1848 in 1860, *Etnologija in domoznanstvo, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva* 19, 81–103.

Fikfak, J. 1995: Matija Majar Ziljski und Volkskunde. *Moritsch, A. (ur.): Matija Majar Ziljski*.

Giordano, C. 1886: Vom Reisebericht zur systematischen Anthropologie. Mediterrane Gesellschaften als 'Verkehrte Welten'. *Giordano, C. in Greverus, I-M. (ur.): Sizilien, die Menschen, das Land und der Staat, Notizen* 24, Frankfurt, 15–52.

Hartmann, A. 1988: Die Anfänge der Volkskunde. *Brednich R.W. (ur.): Grundriss der Volkskunde. Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie*, Berlin, 9–30.

Jeggler, U. 1991: Volkskunde. *Flick, U. Kardoff, E.v., Keupp, H., Rosenstil, L. v. & Wolf, S. (ur.): Handbuch Qualitativer Sozialforschung*. München.

Kmecl, M. 1976: Mala literarna teorija, Ljubljana.

Kočevar, F. 1866: Značaji iz življenja našega naroda, *SG*, 263–6, 302–6, 370–3, 389–94, 428–32.

Koš, I. 1883: Popotni spomini. *Kres* 3, 26–31, 89–93, 148–51.

Kos, J. 1991: Književnost, Učbenik literarne zgodovine in teorije, Ljubljana.

Köstlin, K. 1991: Der Alltag und das ethnographische Präsens. *Ethnologia Europaea* 1, 71–86.

- Krasnobaev, B.I. e.a. (ur.) 1980: Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der Kulturbeziehungsforschung, *Studien zur Geschichte der Kulturbeziehungen in Mittel- und Osteuropa*, Berlin.
- Kristeva, J. 1990: Fremde sind wir uns selbst. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Kukuljević, I. S. 1858: Popotovanje po Bosni. *SG* 2, 45–7, 82–4, 98–100, 144–7.
- Kukuljević, I. S. 1859: Popotovanje po Bosni. *SG* 3, 80–2, 173–5.
- Kukuljević, I. S. 1860: Popotovanje po Bosni. *SG* 5, 112–6.
- Lah, A. 1984: Slovenski potopis. (Po sledovih razstave v Slovanski knjižnici) *Jezik in slovnstvo* 1983/84, 29, 5, 163–71.
- Levičnik, J. 1859: Ozir po Gorenškim. – Pesem. Razgled iz Ratitovca. *H.E. Costa (ur.), Vodnikov spomenik*, 170–2.
- Levstik, F. 1858: Popotovanje od Litije do čateža. *SG* 1, 14–6, 46–52, 81–4, 113–4, 136–41. P. Majar, M. 1847: Putovanje po Goričkom, Mletačkom i Tarštjanskom. *Kolo* VI, Zagreb, 20–37.
- Mencinger, J. 1860: Zlato pa sir. *SG* 6, 1–7, 34–9, 66–72, 98–103.
- Mencinger, J. 1897: Moja hoja na Triglav. Spomini Nežaja Nemcigrena. *Ant. Knezova knjižnica, Zbirka zabavnih in poučnih spisov*, 4. zvezek, 1–159.
- Moritsch, A. (ur.) 1995: Matija Majar Ziljski, Celovec.
- Myl'nikov, A.S. 1980: Die slawischen Kulturen in den Beschreibungen ausländischer Beobachter im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts. *Krasnobaev, B.I. e.a. (ur.): Reisen und Reisebeschreibungen*, 143–64.
- Navratil, J. 1878: Pisma o Bosni in Hercegovini. *LMS*, 148–91.
- Paternu, B. 1974: Struktura in funkcija Jenkove parodije v razvoju slovenske romantične epike. *Pogledi na slovensko književnost, Pogledi* 1, Ljubljana, 367–453.
- Paternu, B. 1989: Kersnikove kmetske slike. *Janko Kersnik, Kmetske slike, Kondor* 61, Ljubljana, 61–86.
- Perušek, R. 1882: Bosenske zanovetke. *Kres* 2, 255–9, 309–13, 366–72.
- Perušek, R. 1883: Bosenske zanovetke. *Kres* 3, 203–6, 257–60, 315–21, 361–5, 410–4, 458–61, 505–8, 562–5, 604–6.
- Podmilšak, J. (Andrejčkov Joža) 1867: Potopisni listi. *SG*, 6–9, 26–8, 42–4, 74–6, 91–3, 109–11, 155–7, 181–4.
- Podmilšak, J. (Andrejčkov Joža) 1868: Od Ljubljane do Komarne. *SG*, 99–104, 138–45.
- Rozman, F. 1970: Socialna struktura naročnikov »Novic« v letu 1845. *Zgodovinski časopis* 24, Ljubljana, 81–9.
- Šmitek, Z. 1988: Poti do obzorja, Antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko. Ljubljana.
- Stagl, J. 1980: Der wohl unterwiesene Passagier. Reisekunst und Gesellschaftsbeschreibung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. *Krasnobaev, B.I. e.a. (ur.): Reisen und Reisebeschreibungen...*, 353–84.
- Stagl, J. 1983: Das Reisen als Kunst und als Wissenschaft (16.–18. Jahrhundert) *Zeitschrift fuer Ethnologie* 108, 1, 15–34.
- Stritar, J. (J. Odurni) 1870: Popotna pisma I, *Zvon*, 263–265; navedeno po Stritar, J. *Zbrano delo* 6, Ljubljana 1955, 532.
- Šubic, S. 1859: Nekaj o poduku našega naroda. *SG* 3, 48–50, 63–4.
- Turner, P. (Ahasverus) 1881: Popotne opazke. *Kres* 1, 24–9, 88–93, 160–6.
- Tušek, J. 1860: Potovanje krog Triglava. *SG* 5, 7–12, 35–9, 65–9.
- Verne, M. 1852a: Potovanje po nekterih jugo-slavenskih krajih. *Novice* 10, 126, 130–1, 134–5, 139–40, 143–4, 147–8, 151, 154–5, 159, 163, 166–7, 170–1, 174–5, 178–9, 182–3, 186–7, 191, 195–6, 199, 202–3.

Verne, M. 1852b: Potovanje po Laškim. *Novice* 10, 222–3, 227–8, 230, 234–5, 239–40, 243, 246, 251, 254–5, 258, 262–3, 266–7, 270–1, 275, 278–9, 282–3, 287, 290–1, 295–6, 299–300, 303–4, 308, 311–2, 314–5, 319–20, 323, 327–8, 331–2, 335, 338–9, 342–3, 347.

Vidmar, V. 1880: Življenje na morji in potovanje okolo sveta. Potopis v prijateljskih pismih. *LMS*, 122–55.

Zakrajšek, F. 1865: O preuredbi slovenskega Glasnika in o prihodnji kritiki. *SG*, 342–9.

Summary

Who is my neighbor or a look at one's own strangeness?

A Survey of Travel Writing in Slovenia from 1840 to 1890

Most travel writing looks at a faraway, unknown strangeness. With his words "Aber das Eigene muss so gut gelernt sein wie das Fremde" (One must get to know one's own as well as anything strange), the poet Holderlin heralds a turnabout towards oneself, getting acquainted with one's environment and the stranger in us, a phenomenon which swept Slovenia in the middle of the 19th century in different ways.

Did an intellectual see himself as part of the culture described or as an alien in it, and did "countryside" people see in him a foreigner or one of their own? Was not a look at the nearby and familiar actually a look at the faraway and unknown? There are almost as many answers and solutions as there are authors.

Travel writing is a hybrid literary genre, on the edge of different genres (scientific, literary), without scientific legitimacy and usually without much literary ambition. This marginality makes it even more interesting since it opens up from the sidelines issues which were not present within more established works.

Travel accounts evolved (according to Stagl) out of a long tradition of writing travel reports and diary entries, out of a specific rhetoric. Slovene travel reports from 1840 to 1890 are typologically rich, showing a wide range of different approaches; the genre blossomed after 1843, after the publication start of the newspaper *Novice*.

In Slovenia a representative of "real travel writing" according to the principles of Hieronimus Turler was **Mihael Verne**. Five notions are of key importance in his travel accounts: *Nomen*, *Figura*, *Capacitas*, *Iurisdictio* and *Situs*. In describing people he is most interested in their nature and customs, garments and food, language and way of life.

In *Traveling Through the Gortzia, Venice and Trieste Regions*, **Matija Majar** stresses cognition and collection. He compares the look of a traveler who is interested, for example, in the number of buildings with the approach of a true ethnographer who collects the fruits of folk tradition (folk songs, tales, ways and customs). He is enthusiastic about the "common folk" and draws a picture of harmonious hierarchy in the countryside.

The fifties and sixties are marked by the criticism and dismantling of previous trends and styles. Verne's travel writing was criticized in two travel accounts by **Fran Erjavec**, who asked: How should a travel writer describe the trivial and the banal? Who is actually the travel writer? In the report *From Ljubljana to Šiška* it is the length of the trip which is trivial. The travel writer as well as the collector of folklore are at their most grotesque in the account *How Slinar from Golovec Fared in the World*. In his *Voyage Round Triglav* **Tušek** caricatures the "common folk" as the authentic source of folklore. In contrast to the images of a unified people living in deep harmony according to tradition, Tušek draws an ironic sketch of a world of lost innocence, a world of interest which had already deeply hurt people in the countryside.

Fran Cegnar's Trieste is an alternative guide through the city of Trieste. He explains the function of every major landmark and describes the customs linked to particular occasions.

For **Erjavec** – the narrator of other travel accounts (*Travel Sketches*) – we can use Kristeva's definition: A stranger feeds on encounters. In his works he mostly writes about events and situations which do not fit his idea of what is proper and civilized.

Fran Levstik used the genre of travel writing (*Traveling from Litija to Čadež*) to express his views on the new image of Slovene literature.

Up-to-date travel reports on the Turkish empire and numerous reports on Bosnia and Herzegovina (**Navratil**, **Perušek** and others) served to give legitimacy to Austro-Hungarian occupation.

Travel writing can also be an opportunity to describe different adventures and mishaps. In this case the narration is first-person, centered on the writer's (hero's) adventures and is a description of unexpected situations.

In his *Travel Observations Ahasverus (Pavle Turner)* concludes that traveling is a must of modern ("our") life, "our" civilization and - fashion. The author's aim is to talk about "actual everyday life, people's feelings and opinions...." The author adopts some stereotypes and creates others, using unidentified trips as an opportunity to present his view of the world.

Janez Mencinger's *Walking My Way to Triglav* is the story of an uncompleted journey, his expedition to the Triglav mountain top around 1860. He writes more about the people and events on the way than about the undertaking itself.

In these works all things Slovene are presented as both precious and inferior. The trauma of Slovene travel writers is the greatness of Serbian poetry.

As far as the communication with the informant is concerned, we do not know which language was used by the questioner and which by the informant. The informant is usually thought of as an assistant locksmith holding the key to the treasure of folklore.

The researcher had quite a lot of trouble related to socialization in an environment which was new even for country boys, who experienced their secondary socialization out of their native environment.

Travel accounts make it possible for the writer to individualize situations; the ethnographic present in the third person plural, which tends to slide into stereotypes, is rare. That is why they are often more meaningful and closer to today's ethnographic efforts than impersonal topography.

Travel can be interpreted as the need of the middle class to get to know "the Other", who then highlights the special quality and rightfulness of middle class identity. In the 19th century collectors were amateurs. With the specialization of genres, not only travel writing but also other area studies break up into different disciplines, causing the break-up of the lay-amateur integrative field.